

ΟΜΗΡΟΣ

Μαθαίνουμε από τον «νεῶν κατάλογο» (Ιλιάς, Β 729-733) ότι ηγέτες των τριάντα πλοίων από την Τρῳάκη, την Ιθώμη και την Οίχαλία, που πήραν μέρος στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας, ήταν οι δυο γιοι του Ασκληπιού, ο **Ποδαλείριος** και ο **Μαχάων**, «ἰητῆρ' ἀγαθῷ» (καλοί θεραπευτές), όπως χαρακτηρίζονται από τον Όμηρο.

Αναφέρεται, επίσης, ότι ο **Αχιλλεύς**, πλην των άλλων, διδάχτηκε από τον κένταυρο Χείρωνα τις πρώτες βοήθειες,¹ και ότι αυτός με τη σειρά του μετέφερε αυτές τις γνώσεις και στον εταίρον του, τον Πάτροκλο (Λ 831-2). Ο Ευρύπυλος, πληγωμένος από βέλος που σφηνώθηκε στον μηρό του, ζητά από τον **Πάτροκλο** να τον σώσει μεταφέροντάς τον σε κάποιο πλοίο των Αχαιών, να του βγάλει το βέλος από τον μηρό, να του πλύνει και να του καθαρίσει την πληγή με χλιαρό νερό, και να του επιθέσει «ἦπια φάρμακα».² Αυτά δεν μπορούν να κάνουν ούτε ο Ποδαλείριος, που είναι και αυτός πληγωμένος και χρῆζει και ο ίδιος ιατρικής φροντίδας, ούτε ο Μαχάων που βρίσκεται στο πε-

Ο Αχιλλεύς επιδέων το τραύμα του Πατρόκλου (αγγειογραφία)

δῖον της μάχης. Ο Πάτροκλος τον μετέφερε σε ένα στρώμα, πάνω στο οποίο ένας υπηρέτης έστρωσε ένα δέρμα βοδινό. Αφού τον ξάπλωσε, με μαχαίρι άνοιξε την πληγή και αφαίρεσε το βέλος. Το αίμα που έτρεχε, το έπλυνε με χλιαρό νερό και πάνω στην πληγή έβαλε σκόνη από μια πικρή ρίζα που έτριψε με το χέρι του, ένα φάρμακο παυσίπονο (ὄδυνήφατον), που του έπαυσε όλους τους πόνους και σταμάτησε την αιμορραγία (Λ 809-848).

Στο Δ της Ιλιάδος ο Πάνδαρος πληγώνει με βέλος τον Μενέλαο στην περιοχή του ζωστήρος στο πάνω μέρος του μηρού με

1. Στην αγγειογραφία του ζωγράφου Σωσία ο Αχιλλεύς περιποιείται την πληγή του εταίρου του, του Πατρόκλου, δένοντας με άσπρον επίδεσμο την πληγή.

2. Όπως σημειώνει ο Λυπουρλής (22, σημ. 1), το φάρμακο /τα φάρμακα χαρακτηρίζονται από τον Όμηρον έσθλά, ἦπια, μητιόνετα, ὄδυνήφατα. Αλλού το φάρμακο χαρακτηρίζεται «νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθον ἀπάντων», αλλά και ἀνδροφόνον, θυμοφθόρον, κακόν, λυγρόν, οὐλόμενον, όταν πρόκειται για δηλητήριο.

αποτέλεσμα να προκληθεί αιμορραγία. Ο Αγαμέμνων, βλέποντάς το τρόμαξε, και λέει στον Μενέλαο ότι την πληγή θα την περιποιηθεί ο γιατρός που θα επιθέσει και φάρμακα παυσίπονα (190-191), και δίνει εντολή στον Ταλθύβιο να πάει γρήγορα να φωνάξει τον Μαχάωνα, τον γιο του Ασκληπιού, του «ἀμύμονος ἰητήρος», του αψεγάδιαστου θεραπευτού (193 κ.ε.). Ο Ταλθύβιος πήγε και τον βρήκε μαζί με τους άνδρες του από την Τρίκκη. Ψύρισαν μαζί και βρήκαν τον Μενέλαο περιστοιχισμένον από τους αρίστους των Αχαιών, και ο Μαχάων αφαίρεσε αμέσως το βέλος, μαζί με το οποίο εβγαίνουν και κομμάτια κρέας, έλυσε τον ζωστήρα, το ζώμα και τη μίτρα, εκμύζησε (βύζαξε) το αίμα, για να αφαιρέσει κάθε περίπτωση μόλυνσης και δηλητηρίασης, και επέθεσε φάρμακα, που κάποτε τα είχε δώσει ο Χείρων στον πατέρα του, τον Ασκληπιό (210-219). Ο Μαχάων θεράπευσε, επίσης, την πληγή του Φιλοκτήτη, η οποία προκλήθηκε από δάγκωμα φιδιού, με το να αφαιρέσει από το έλκος τις σάπιες σάρκες, να πλένει με κρασί την πληγή και να επιθέσει σε αυτήν βότανο, που πήρε ο Ασκληπιός από τον Χείωνα.³

Τον Μαχάωνα τον πλήγωσε στον δεξιόν ώμο με βέλος ο Αλέξανδρος/Πάρης. Με προτροπή του Ιδομενέα, που λέει ότι «ἰητρὸς πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων / ἰοῦς τ' ἐκτάμνειν ἐπὶ τ' ἤπια φάρμακα πάσσειν» [ο γιατρός αξίζει πολλούς άλλους και μπορεί τέμνοντας να βγάζει τα βέλη και να επιθέτει στην πληγή παυσίπονα φάρμακα] (Λ 514-515), ο Νέστωρ τον μεταφέρει με το άρμα του σε ασφαλές μέρος, στα καράβια των Αχαιών. Είναι σημαντικό ότι η θεραπευτική μέθοδος του Μαχάωνα δεν συνοδεύεται από οποιανδήποτε αναφορά σε μαγικά φίλτρα ή σε θεούς.⁴ Από την *Ιλίου πέρσιν* του Αρκτίνου πληροφορούμαστε ότι τα δυο αδέρφια είχαν διαφορετικές ιατρικές ειδικότητες: ο Μαχάων ασκούσε την χειρουργική και ο Ποδαλείριος την φαρμακευτική.⁵

Όπως ήταν επόμενο σε μια πολεμική σύρραξη, όπως ήταν η Τρωική, τα κυριώτερα ιατρικά προβλήματα που παρουσιάζονταν ήταν τραυματισμοί σε καίρια σημεία του σώματος, εκεί όπου το επέτρεπε η ατομική θωράκιση, όπως ο λαιμός, το πρόσωπο, οι ώμοι, η κοιλιά και το πάνω μέρος των μηρών. Άλλοι τραυματισμοί ήταν ελαφρότεροι και άλλοι σοβαρότεροι, και πολλοί από αυτούς ήταν μοιραίοι. Οι γιατροί, επομένως, είχαν ιδιαίτερη ειδίκευση στην χειρουργική, και αποκτούσαν ξεχωριστή εμπειρία από την καθημερινή περιποίηση των τραυματιών. Έτσι γνώριζαν τα κυριώτερα μέρη του σώματος και αποκτούσαν αρκετή εμπειρία για τα εσωτερικά όργανα και τη φυσιολο-

3. Σχόλιο στα *Πυθικά*, I 109a του Πινδάρου. Οι Αχαιοί τον είχαν εγκαταλείψει στη Λήμνο «ἔλκει μοχθίζοντα κακῶι ὀλοόφρονος ὕδρου. / ἔνθ' ὄ γε κεῖτ' ἀχέων».

4. Εξαίρεση αποτελεί η θεραπεία της πληγής του Οδυσσέα (τ 457) από αγριογούρουνο από τους γιους του Αυτόλυκου και τον ίδιο τον Αυτόλυκο (εὐ ἰησάμενοι), θεραπεία που έγινε με τη συνοδεία γητειάς (ἐπαιοιδῆι δ' αἶμα κελαινὸν ἔσχεθον).

5. Βλ. Λυπουρλή, 26 κ.ε. Όπως παρατηρεί ο Πουρναρόπουλος, τόμ. Α', σ. 25, οι γιατροί στον Όμηρο γνώριζαν μέσα και τρόπους επισχέσεως των αιμορραγιών, την επιτέλεση χειρουργικών επεμβάσεων, την εξαγωγήν αλλοτρίων σωμάτων, την επίθεσιν παυσίπων επιθεμάτων και, αυτό που προκαλεί μεγάλη εντύπωση, πληθύν επιδέσμων, τους οποίους χρησιμοποιούσαν επισταμένως.

γία. Η θεραπεία του τραύματος απαιτούσε την εξαγωγή ξένων σωμάτων από το σώμα, κυρίως βελών και δοράτων, την παύση της αιμορραγίας, το πλύσιμο της πληγής για να προφυλαχτεί από τη μόλυνση, την επίθεση φαρμάκων παυσίπονων και άλλων, και την επίδεση του τραύματος.⁶

Ο γιατρός (ιητήρ κακῶν), όπως ο μάντης, ο ναυπηγός (τέκτων δούρων) και ο αοιδός, ανήκει στην κατηγορία των «δημοεργῶν» (δημιουργῶν), τεχνιτῶν δηλαδή, τους οποίους μπορούσε κάποιος να καλέσει να έρθουν από κάπου αλλού (ρ 381-386), ήταν δηλαδή περιοδεύοντες. Η κοινωνική θέση του γιατρού στην Μυκηναϊκή και Ομηρική κοινωνία ήταν σημαντική.

Ο Νέστωρ, σε έναν εκτενή λόγο, στον οποίον μεταξύ άλλων απαριθμεί τα κατορθώματά του, όταν ήταν νέος, αναφέρεται στο ότι αυτός σκότωσε τον αρχηγόν των Επειών, τον πολεμιστήν Μούλιον, ο οποίος ήταν γαμπρός του Αυγεία, του οποίου την μεγαλύτερη θυγατέρα, την ξανθήν Αγαμήδη, είχε παντρευτεί, «ἢ τόσσα φάρμακα ἤιδει ὅσα τρέφει εὐρεΐα χθῶν», δηλαδή ευρύτατη γνώση των βοτάνων (Λ 739-741).

Ωστόσο, η επιδημία («νοῦσος κακή») που πλήττει το στρατόπεδο των Αχαιῶν στην αρχή της *Ιλιάδος* οφείλεται στον Απόλλωνα, λόγω της προσβολής του ιερέα του, του Χρύση, από τον Αγαμέμνονα. Και σε άλλες περιπτώσεις η θεραπεία ή ο θάνατος οφείλεται σε κάποιον θεό.⁷

Στην *Οδύσσεια* (ο 225) ο Όμηρος αναφέρει και τον μάντη **Μελάμποδα**, από το Άργος, πρόγονο κάποιου ανθρωποκτόνου φυγάδα από το Άργος. Σύμφωνα με την παράδοση ήταν «ὁ πρῶτος εὐρηκῶς τὴν διὰ φαρμάκων καὶ καθαρμῶν θεραπείαν» (ο πρῶτος που βρήκε την θεραπεία με φάρμακα και καθαρμούς), καθώς και ο πρῶτος που χρησιμοποίησε τον μαύρον ελλέβορο (ο οποίος προς τιμὴν του ονομάστηκε «μελαμπόδιον»), φάρμακο κυρίως για την παραφροσύνη, επομένως ο πρῶτος ψυχίατρος, αφού θεράπευσε και τις Προϊτίδες.⁸

Ο **Απόλλων**, ο πατέρας του Ασκληπιού, ήταν ο γιατρός των θεῶν (Παιήων). Τον Άδη, από τους οξείς πόνους, επειδή του σφηνώθηκε το βέλος στον ώμο, τον θεράπευσε ο Παιήων «ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσω» [επιθέτοντας παυσίπονα φάρμακα] (Ε 401 κ.ε.). Το ίδιο έκανε και με τον Άρη, που πληγώθηκε από τον Διομήδη στην περιοχή του ζωστήρος.⁹ Αρκετά από τα επίθετά του δείχνουν ότι σχετίστηκε με την ιατρική αρκετά νωρίς: ἀκέσιος, ἰατρός,

6. Για άλλες νόσους που αναφέρονται στον Όμηρο και νοσήματα που μαρτυρούνται από άλλες πηγές στον Ελληνικό χώρο κατά την Μινωική και την Μυκηναϊκή εποχή, βλ. στο *Τασις*, Κ. Λάιος, σ. 6 κ.ε.

7. Βλ. Λυπουρλή, 20 κ.ε.

8. Οι θυγατέρες του Προΐτου Λυσίππη, Ιφινόη και Ιφιάνασσα, λόγω αυνανισμού, έπασχαν από υστερία, φρενίτιδα και από μανία. Ο Μελάμπους τις θεράπευσε και αυτές και τις γυναίκες του Άργους, οι οποίες κατελήφθησαν και αυτές από αυτήν την ψυχοπάθεια, με τη χρήση ελλεβόρου. Ο ίδιος λέγεται ότι θεράπευσε και τις γυναίκες της Μεσσηνίας από τη μανία. Μια άλλη ψυχική νόσος, που οφειλόταν στο μίσος των θεῶν εναντίον του, ήταν του Σαρπηδόνα, ο οποίος περιπλανιόταν στην πεδιάδα μόνος του αποφεύγοντας τους ανθρώπους (Ζ 199-202).

9. Οφείλω τις πληροφορίες αυτές, όπως και αρκετές άλλες, στον Λυπουρλή.

Παιών, Σωτήρ. Ένα αρχαίο νόμισμα της Απολλωνίας που απεικονίζει τον Απόλλωνα φέρει την επιγραφή ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΙΑΤΡΟΥ.

Προσεκτική ανάγνωση της *Ιλιάδος* δείχνει ότι ο Όμηρος γνωρίζει, όπως και οι ήρωές του, ποια σημεία του σώματος των πολεμιστών είναι πιο πολύ εκτεθειμένα στους εχθρούς και αυτά προσπαθούν να διαπεράσουν είτε με τα βέλη είτε με τα δόρατά τους: την περιοχή μεταξύ του κράνους και του θώρακα, το εμπρόσθιο μέρος του κράνους που αφήνει εκτεθειμένο το πρόσωπο, την περιοχή μεταξύ του θώρακος και των κνημίδων, και τους ώμους.

ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Γνωρίζουμε ότι τα Ομηρικά ποιήματα απεικονίζουν τον **Μυκηναϊκό κόσμο** των μέσων της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ., χωρίς βέβαια να απουσιάζουν και στοιχεία του πολιτισμού της εποχής που έζησε ο μεγάλος αυτός επικός ποιητής. Το ό,τι η ιατρική είχε αναπτυχθεί ακόμη πρωτότερα, ιδιαίτερα στη **Μινωική Κρήτη**, απόδειξη είναι τα ιατρικά εργαλεία (λαβίδες, μαχαιρίδια, μεγάλη οδοντωτή λαβίδα-διαστολέας, οπείς, τριπτήρες) που βρέθηκαν στο Παλαμήδι, τα οποία χρονολογούνται στο 1450 π.Χ., και τα οποία μοιάζουν με σύγχρονα ιατρικά εργαλεία, καθώς και η Κρητική θεά με κωδίες παπαρούνας στο κεφάλι, ένδειξη ότι βότανα εχρησιμοποιούντο για θεραπευτικούς σκοπούς. Γνώριζαν τον άνηθο, τον μάραθο, τον κόλιανδρο και τη λουίζα, μεταξύ άλλων βοτάνων. Αυτά είναι

Η Κρητική θεά με κωδίες παπαρούνας (αριστερά) και κωδίες (δεξιά).

γνωστά και από τις πινακίδες της Γραμμικής Β' γραφής. Έμμεση επιβεβαίωση αυτού του γεγονότος αποτελούν οι αναφορές του Ομήρου στους γιατρούς Ασκληπιό και στα παιδιά του, που έμαθαν την ιατρική τέχνη κοντά στον μυθικό ήρωα του Πηλίου, τον Χείρωνα. Στον τομέα της χειρουργικής, πλην των όσων μαθαίνουμε από τον Όμηρο, γνωρίζουμε τώρα από την αρχαιολογία ότι γινόταν τρυπανισμός κρανίου ήδη από το 1850 π.Χ.¹⁰

10. Σε κρανίο που βρέθηκε στον Άγιο Χαράλαμπο (Λοσίθι) και αργότερα στον ταφικό περίβολο Β' των Μυκηνών, όπου βρέθηκε κρανίο νεαρού πολεμιστή με διπλόν τρυπανισμό και επούλωση, που σημαίνει ότι ο νέος επέζησε τουλάχιστον τόσο χρονικό διάστημα, όσο ήταν αναγκαίο για την επούλωση.

Χειρουργικά εργαλεία από το Παλαμήδι του 1450 π.Χ.

Στη Φαιστό βρέθηκε πιθάρι με το όνομα γιατρού στη Γραμμική Α΄ του 1550 π.Χ. Στις πινακίδες της Γραμμικής Β΄ βρίσκεται η λέξη «ιητήρ» (i-ja-te).

Στον **Μουσαίο**,¹¹ έναν άλλον επικόν ποιητή, η παράδοση απέδιδε τις «ἐξακέσεις νόσων» (θεραπείες νοσημάτων). Δυστυχώς, τίποτε περισσότερο δεν γνωρίζουμε για το ποιες ήταν αυτές οι θεραπείες.

Την μετέπειτα ορθολογική αντιμετώπιση των ασθενειών, ένα χαρακτηριστικό που, όπως είδαμε, ήδη το συναντούμε στον Όμηρο, είναι φανερό ότι την προετοίμασε η γέννηση και η ανάπτυξη της προ του Σωκράτους φιλοσοφίας, τόσο στην Ιωνία όσο και στη Μεγάλη Ελλάδα.

Σημαντικές ιατρικές αρχές της εποχής του Ιπποκράτη ανάγονται στους προσωκρατικούς φιλοσόφους:¹²

ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗ

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ – ΦΙΛΟΛΑΟΣ

Ο **Πυθαγόρας** και οι μετέπειτα Πυθαγορικοί, όπως πληροφορούμαστε,¹³ «τῶν δ' ἐπιστημῶν οὐχ ἥκιστα φασιν τοὺς Πυθαγορείους τιμᾶν μουσικὴν τε

11. Diels – Kranz, A 11 (I 5,3)

12. Βλ. Λυπουρλή, κεφ. Β΄, 29 κ.ε.

13. Diels – Kranz, D 1 (I 467,14 και 468, 20 κ.ε.). Ο ίδιος ο Πυθαγόρας ήταν γιατρός και διεξήγαγε έρευνες στη δομή του σώματος των ζώων, καθώς και στην ψυχή και τον νου. Οι μαθητές του Φιλόλαος και Θεάγης ήταν επίσης γιατροί.

καὶ ἰατρικὴν καὶ μαντικὴν. ... τῆς δὲ ἰατρικῆς μάλιστα μὲν ἀποδέχεσθαι τὸ διαιτητικὸν εἶδος καὶ εἶναι ἀκριβεστάτους ἐν τούτῳ. καὶ πειρᾶσθαι πρῶτον μὲν καταμανθάνειν σημεῖα συμμετρίας ποτῶν τε καὶ σίτων καὶ ἀναπαύσεως. ἔπειτα περὶ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς τῶν προσφερομένων σχεδὸν πρῶτους ἐπιχειρήσαι τε πραγματεῦσθαι καὶ διορίζειν. ἄφασθαι δὲ καὶ καταπλασμάτων ἐπὶ πλείω τοὺς Πυθαγορείους τῶν ἔμπροσθεν, τὰ δὲ περὶ τὰς φαρμακείας ἤττον δοκιμάζειν, αὐτῶν δὲ τούτων τοῖς πρὸς τὰς ἐλκώσεις μάλιστα χρῆσθαι. τὰ δὲ περὶ τὰς τομάς τε καὶ καύσεις ἤκιστα πάντων ἀποδέχεσθαι.¹⁴ Ἐδιναν, δηλαδή, ιδιαίτερη σημασία στη μουσική, την μαντική και την ιατρική. Ο Πυθαγορικός «τρόπος ζωῆς» ἔδινε υψίστη σημασία στην υγεία. Το σύμβολο του πεντάλφα ονομαζόταν ως γνωστόν «Υγεία» και η «τετρακτύς» ἦταν «υγείας ἀρχή».¹⁵ Θεωρούσαν ὅτι οἱ ἀριθμοὶ βρίσκονται στη βάση ὅλων των ὄντων και ὅτι ἀρμονία εἶναι «πολυμιγῶν ἔνωσις καὶ δίχα φρονούντων συμφρόνησις» [= ἔνωση των πολυσύνθετων και ομόνοια αὐτῶν που φρονοῦν ἀντίθετα πράγματα]. Υγεία (σωματική, ψυχική, ἠθική και αἰσθητική) στον ἄνθρωπο εἶναι η ἀρμονία, και νόσος η διαταραχὴ αὐτῆς της ἀρμονίας. Τα ὑψιστα ἀγαθὰ εἶναι ἀποτέλεσμα αὐτῆς της «ἀρμονίας», η «ἀρετή», η «ὕγεια», το «ἀγαθὸν ἅπαν» και ο «θεός». Η φιλία εἶναι «ἐναρμόνιος ἰσότης».¹⁶ Η «ἀρμονία» ἦταν μια «ἰσομοιρία», δηλαδή σωστὴ ἀνάμειξη των ἀντιθέτων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἓνα ἄλλο χωρίο:¹⁷ «ἰσόμοιρά τε εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ φῶς καὶ σκότος καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, ὧν κατ' ἐπικράτειαν θερμοῦ μὲν θέρος γίνεσθαι, ψυχροῦ δὲ χειμῶνα, ξηροῦ δ' ἔαρ καὶ ὑγροῦ φθινόπωρον. ἐὰν δὲ ἰσομοιρῆ, τὰ κάλλιστα εἶναι τοῦ ἔτους, οὗ τὸ μὲν θάλλον ἔαρ ὑγεινόν, τὸ δὲ φθίνον φθινόπωρον νοσερόν. ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας θάλλειν μὲν τὴν ἔω, φθίνειν δὲ τὴν ἑσπέραν, ὅθεν καὶ νοσερώτερον εἶναι. Τὸν τε περὶ τὴν γῆν αἰθέρα ἄσειστον καὶ νοσερόν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα θνητά, τὸν δὲ ἀνωτάτω ἀεικίνητόν τε εἶναι καὶ καθαρὸν καὶ ὑγιᾶ, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀθάνατα καὶ διὰ τοῦτο θεῖα» [= το φως και το σκοτάδι στον κόσμο εἶναι ἰσόμοιρα, ὅπως και το θερμόν και το ψυχρόν, το ξηρόν και το υγρόν. Με την ἐπικράτηση του θερμοῦ γίνεται το καλοκαίρι, του ψυχροῦ ο χειμῶνας, του ξηροῦ η Ἀνοιξὴ και του υγροῦ το φθινόπωρο. Ὅταν εἶναι σε ἰση μοίρα, τότε εἶναι οἱ καλύτερες εποχὲς του

14. [= ἀπὸ ὅλες τις ἐπιστῆμες λένε ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἐκτιμοῦσαν πιο πολὺ τὴ μουσικὴ, τὴν ἰατρικὴν και τὴ μαντικὴν ... ἀπὸ τὴν ἰατρικὴν δέχονταν κυρίως τὴ διαιτητικὴν και σε αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἦταν πάρα πολὺ ἀκριβεῖς. Πρῶτα ἐπιχείρησαν νὰ μάθουν τὶς συμμετρικὲς ἀναλογίες των ποτῶν και τῆς τροφῆς και τῆς ξεκούρασης. Ἐπειτα, σχετικὰ με τὴν προετοιμασίαν των προσφερομένων (τροφῶν και ποτῶν) σχεδὸν ἦταν οἱ πρῶτοι που προσπάθησαν νὰ ἐξετάσουν αὐτὸ τὸ θέμα και νὰ το προσδιορίσουν. Οἱ Πυθαγόρειοι ἀσχολήθηκαν και με τὰ ἐμπλάστρα πολὺ περισσότερο ἀπὸ τους προηγούμενους. Ἐπιδοκίμαζαν λιγώτερο τὴν θεραπεία με φάρμακα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦσαν κυρίως για τὰ ἔλκη. Δὲν δέχονταν καθόλου τὶς χειρουργικὲς ἐπεμβάσεις και τὶς καυτηριάσεις».

15. Βλ. Φιλόλαο, Α 11 (I 400, 16).

16. Β 1a (I 451, 11 κ.ε.). Ἐνας ἄλλος ὀρισμὸς τῆς υγείας ἀπὸ αὐτοῦς ἦταν «ἡ τοῦ εἶδους διαμονή», και νόσος «ἡ τοῦ εἶδους φθορά» C 3 (I 463,26).

17. Β 1a (I 449, 11 κ.ε.).

έτους, από τις οποίες η θαλερή Άνοιξη είναι υγιεινή, το φθινόπωρο είναι νοσερό, αλλά και από την ημέρα θαλερή είναι η αυγή, ενώ η εσπέρα είναι φθίνουσα, και γι' αυτό και πιο νοσερή. Ο αιθέρας γύρω από τη γη είναι άσειστος και νοσερός και όλα όσα βρίσκονται σε αυτόν είναι θνητά, ενώ αυτός που είναι στο πιο ψηλό μέρος είναι αεικίνητος και καθαρός και υγιής, και όλα όσα βρίσκονται σε αυτόν είναι αθάνατα και γι' αυτό θεϊκά]. Ιδιαίτερης προσοχής χρήζει η αρχή ότι η υγεία είναι αρμονία και ισορροπία αντίρροπων και αντιμαχομένων δυνάμεων, θερμού-ψυχρού, ξηρού-υγρού.

Από την ιατρική καλλιέργησαν ιδιαίτερα τη διαιτητική, όχι βέβαια με τη σημερινή σημασία της λέξεως, αλλά με την αρχαία, τον καθημερινό τρόπο ζωής του ανθρώπου. Και στο σημείο αυτό είναι οι πρώτοι που προσπάθησαν να βρουν τη συμμετρία μεταξύ της τροφής, του ποτού και της ξεκούρασης. Αυτοί, επίσης, πιο πολύ από τους προγενέστερους, χρησιμοποίησαν καταπλάσματα (έμπλαστρα). Όσο για τα φάρμακα, δεν τα επιδοκίμαζαν και ούτε τα χρησιμοποιούσαν, παρά μόνο στην περίπτωση του έλκους. Δεν αποδέχονταν, όμως, τις χειρουργικές επεμβάσεις και τις καυτηριάσεις. Μεταξύ των θεραπευτικών μέσων που χρησιμοποιούσαν για μερικές αρρώστιες ήταν και οι «έπωδες» («χρησθαι δὲ καὶ ταῖς ἐπωδαῖς πρὸς ἕνια τῶν ἀρρωστημάτων»). Πρώτος, επίσης, ο Πυθαγόρας πίστευε ότι η μουσική έχει θεραπευτικές ιδιότητες και τη χρησιμοποιούσε συστηματικά, αποκαλώντας την «κάθαρσιν».¹⁸ Για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιούσαν οι Πυθαγορικοί και επιλεγμένες λέξεις από τον Όμηρο και τον Ησίοδο, με σκοπό τη θεραπεία της ψυχής.¹⁹ Είναι φανερόν ότι για τους Πυθαγορείους ο άνθρωπος, ως ασθενής, αντιμετωπιζόταν ως μια ψυχοσωματική ενότητα και οντότητα, κάτι που χαρακτηρίζει ολόκληρη την ιστορία της αρχαίας ελληνικής ιατρικής.

Τα «σημεία» της νόσου και της υγείας δίνονται στους ανθρώπους, αλλά και στα ζώα, μέσω των ονείρων, τα οποία στέλλουν οι ψυχές των «δαιμόνων»

18. Ββ την ανάλογη Πλατωνική ρήση στον *Τίμαιο*, «ἡ δὲ ἁρμονία, συγγενεῖς ἔχουσα φορὰς ταῖς ἐν ἡμῖν τῆς ψυχῆς περιόδοις...» (47d2) που αντιστοιχεί με τις σύγχρονες θεωρίες για τις εσωτερικές εγκεφαλικές δομές που αντιστοιχούν με τα μουσικά μορφοκλάσματα (βλ. Daniel Levitin).

19. «ὕπελάμβανον δὲ καὶ τὴν μουσικὴν μεγάλην συμβάλλεσθαι πρὸς ὑγίαν, ἂν τις αὐτῇ χρῆται κατὰ τοὺς προσήκοντας τρόπους. ἐχρῶντο δὲ καὶ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου λέξεσιν ἐξελεγμέναις πρὸς ἐπανόρθωσιν ψυχῆς ... ὅτι οἱ Πυθαγορικοί, ὡς ἔφη Ἀριστόξενος, καθάρσει ἐχρῶντο τοῦ μὲν σώματος διὰ τῆς ἱατρικῆς, τῆς δὲ ψυχῆς διὰ τῆς μουσικῆς ... Εἰώθει (Πυθαγόρας) γὰρ οὐ παρέργως τῇ τοιαύτῃ χρῆσθαι καθάρσει. Τοῦτο γὰρ προσηγόρευε τὴν διὰ τῆς μουσικῆς ἰατρείαν... ἡ πάλαι μουσικὴ καὶ μέχρι τῶν Πυθαγορείων ἔθναυμάζετο καλουμένη καθάρσις» D 1 (I 467, 14 και 468, 20 κ.ε.). [= θεωρούσαν ότι και η μουσική συμβάλλει πολύ στη υγεία, αν κάποιος τη χρησιμοποιεί με τον προσήκοντα τρόπο. Χρησιμοποιούσαν και επιλεγμένες λέξεις από τον Όμηρο και τον Ησίοδο για την επανόρθωση των ψυχικών διαταραχών ... ότι οι Πυθαγόρειοι, όπως ἔλεγε ο Αριστόξενος, χρησιμοποιούσαν για την κάθαρση του σώματος την ιατρική, και της ψυχῆς τη μουσική. ... Συνήθιζε ο Πυθαγόρας να χρησιμοποιεί αυτού του είδους την κάθαρση όχι ως πάρεργο. Ἐτσι αποκαλοῦσε τη γιατρού με τη μουσική ... η παλαιά μουσική και μέχρι την εποχή των Πυθαγορείων θαυμαζόταν και απεκαλείτο κάθαρση].

και «ηρώων», από τις οποίες είναι γεμάτος όλος ο αέρας.²⁰ Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει η Πυθαγορική άποψη ότι η «κρίσις», δηλαδή το κρίσιμο σημείο στην εξέλιξη μιας αρρώστειας, βρίσκεται στις περιττές μέρες.²¹

Σύμφωνα με τον Πυθαγορικό Φιλόλαο, όλες οι αρρώστιες οφείλονται στη χολή, στο αίμα και στο φλέγμα.²² Ο ίδιος υποστήριζε, επίσης, ότι τα κυριώτερα μέλη του ανθρωπίνου σώματος, ο εγκέφαλος, η καρδιά και η κοιλία, αντιπροσωπεύουν το ανθρώπινο, το ζωικό και το φυτικό στοιχείο, ενώ τα αναπαραγωγικά μέλη των δυο φύλων συνενώνουν όλα αυτά τα στοιχεία μαζί.²³ Ότι, ακόμη, η φύσις επιδεικνύει το μαθηματικόν μέγεθος στην τετράδα, την ποιότητα και το χρώμα στην πεντάδα, την «ψύχωσιν» στην εξάδα, και τον νουν, την υγεία και το «φῶς» στην εβδομάδα.²⁴

ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΚΡΟΤΩΝΑ-ΑΛΚΜΑΙΩΝ

Η περιφημότερη ιατρική σχολή πριν από τον Ιπποκράτη είχε ιδρυθεί στον Κρότωνα, και κυριώτερος εκπρόσωπός της ήταν ο Πυθαγορικός Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης.²⁵ Εξαιρετικά σημαντική είναι η άποψη του Αλκμαίωνα ότι «τῆς μὲν ὑγείας εἶναι συνεκτικὴν τὴν ἰσονομίαν τῶν δυνάμεων, ὑγροῦ, ξηροῦ, ψυχροῦ, θερμοῦ, πικροῦ, γλυκέος καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς μοναρχίαν νόσου ποιητικὴν. Φθοροποῖον γὰρ ἑκατέρου μοναρχίαν. Καὶ νόσον συμπίπτειν ὡς μὲν ὑφ' οὗ ὑπερβολῆι θερμότητος ἢ ψυχρότητος, ὡς δὲ ἐξ οὗ διὰ πλῆθος τροφῆς ἢ ἔνδειαν, ὡς δ' ἐν οἷς ἢ * αἷμα ἢ μυελὸν ἢ ἐγκέφαλον. ἐγγίγνεσθαι δὲ τούτοις ποτὲ κακὰ τῶν ἔξωθεν αἰτιῶν, ὑδάτων ποιῶν ἢ χύρας ἢ κόπων ἢ ἀνάγκης ἢ τῶν τούτοις παραπλησίων. Τὴν δὲ ὑγείαν τὴν σύμμετρον τῶν

20. B 1a (I 451, 3)

21. B 2 (I 451, 29) «οὕτως ἐν περισσαῖς ἡμέραις αἱ κρίσεις τῶν νοσημάτων γίνεσθαι δοκοῦσι καὶ αἱ μεταβολαί, ὅτι ὁ περιττός καὶ ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καὶ μέσον ἔχει, ἀρχῆς καὶ ἀκμῆς καὶ παρακμῆς ἔχόμενα» [= ἔτσι πιστεύουν ότι οι κρίσιμες μέρες των νοσημάτων γίνονται τις περιττές μέρες και οι μεταβολές, ότι ο περιττός έχει και αρχή και μέσο και τέλος, ακολουθώντας την αρχή και την έξαρση και την παρακμή της νόσου].

22. A 27 (I 406, 2). Τη χολή θεωρούσαν και ο Αναξαγόρας και οι οπαδοί του ως την αιτία για τα «ἄξέα νοσήματα» (A 105).

23. Βλ. Haeser, 82.

24. A 12 (I 400, 19)

25. Ο Αλκμαίων (6^{ος}/5^{ος} αι. π.Χ.), σύγχρονος, αλλά νεώτερος, του Πυθαγόρα. Οι έρευνές του στα αισθητήρια όργανα τον οδήγησαν στο να αναγνωρίσει πρώτος ότι ο εγκέφαλος είναι το κέντρο των αισθήσεων και έτσι έγινε ο θεμελιωτής της εμπειρικής ψυχολογίας των αισθήσεων. Συνέγραψε έργο με τίτλο *περι φύσεως*. Ο Αριστοτέλης (*Προβλήματα* 916a33) παραδίδει ότι «τοὺς ἀνθρώπους φησὶν Ἀλκμαίων διὰ τοῦτο ἀπόλλυσθαι ὅτι οὐ δύνανται τὴν ἀρχὴν τῶι τέλει προσάψαι», δηλαδή επειδή αδυνατοῦν να ενώσουν την αρχή του κύκλου με το τέλος.